

O POREKLU IN RODU BEATRICE DORNBERG

Maja ŽVANUT

dr., muzejska svetovalka, Narodni muzej, 61000 Ljubljana, Prešernova 20, SLO
dott., conservatore consigliere, Museo Nazionale, Lubiana, SLO

IZVLEČEK

V strokovni literaturi izraženo mnenje o domnevnem tirolskem poreklu Beatrice Dornberg, matere goriškega državnika in diplomata 16. stoletja Vida Dornberga, je bilo mogoče ob pomoči v Sloveniji ohranjenih virov dopolniti in ugotoviti, da je izvirala iz stare kranjske plemiške družine Ložar, ki pa se je verjetno res rod ali dva pred tem družinsko vezala s Tirolsko.

V svojem zelo zanimivem članku o goriškem plemiču Vidu Dornbergu (1529-1591)¹ je Silvano Cavazza povsotil nekoliko besed tudi njegovim staršem, posebno materi Beatrice, ki je svojega zadnjega otroka, Vida, rodila samo en dan pred smrtjo svojega že nekaj časa bolnega moža Erazma. Cavazza je pri pisanju uporabil tudi imeniten vir - v rokopisu ohranjeno avtobiografijo samega Vid Dornberga, ki jo je ta uspešni visoki cesarski uslužbenec in diplomat čisto po šegi 16. stoletja napisal za svoje nečake, saj lastnih otrok ni imel, in sicer "ne iz ambicije in v lastno slavo", kot pravi v naslovu, "ampak da bi se ohranil spomin na njegov trud in da bi se tudi oni (nečaki), izogibajoč se brezdjelju, lotili dejanj, ki bi njim in vsej družini prinesla čast in ugodnosti".²

Dornberg je precej redkobeseden o družini svoje matere, ki da se je pred poroko pisala "Loser"³. Cavazza je na podlagi Dornbergovih navedkov in drugih virov lahko opisal življenje gospe Beatrice po smrti njenega moža v letu 1529, ko ji je bilo komaj 26 let. Novorojenec je bil njen šesti otrok: pred njim je imela že dva sinova in tri hčere. Njen mož Erazem, ki je dolga leta zvesto služil novim goriškim deželnim knezom Habsburžanom, je umrl prezgodaj, da bi lahko začel žeti sadove svoje zvestobe, s katero je imel dotlej samo stroške. Mlada vdova je podedovala obilo dolgov, družinsko pravdo za dediščino, predvsem pa nelahko skrb za stanu primer-

no vzgojo otrok. Starejša sinova, Fanca in Maksimilijana, je poslala v šolo v Ljubljano, "da se dobro naučita grammatike ter nemščine in slovenščine", najmlajšega Vida pa so zaradi varčevanja šolali sprva kar v domači hiši, pozneje pa je šel za bratom Maksimilijanom na univerzo v Padovo. Beatrice je z leti ob pomoči bližnjih sorodnikov uspelo utrditi družinsko imetje, njej in družini pa so se obrestovali tudi naporji za izobrazbo sinov: bila je mati treh uglednih cesarskih uradnikov, od katerih se je najviše povzpel prav Vid, ki je bil precej let poslanec v Benetkah in čigar mnenje so na dvoru zelo upoštevali. Zato ni nenavadno, da so spoštovani materi spoštovanih sinov ob njeni smrti v letu 1565 najvidnejši pesniki furlanskega kulturnega prostora, celo Torquato Tasso, v navadi tistega časa, napisali šopek slavnih pesmi v latinskem in italijanskem jeziku, ki so nekaj let pozneje izšle tudi v knjižni obliki (z naslovom *Il Sepolcro de la ill. sign. Beatrice di Dorinbergo, Brescia 1568*). Eden teh pesnikov, Adriano Moretti, jo imenuje "di Carni, et Reti, ed del Lisonzo Dea" (boginja Kranjcev, Retijcev in Soče); te besede namigujejo na njen kranjsko-tirolski rod. To možnost dopušča v opombi tudi Silvano Cavazza, čeprav v tekstu sicer pravi, da je "družina Loser verjetno izvirala iz južne Tirolske".

V slovenskih arhivih ohranjeno gradivo nam omogoča rešitev uganke o rodu in izvoru Beatrice Dornberg. Za

1 "Così buono et savio cavaliere": Vito di Dornberg, patrizio goriziano del Cinquecento. *Annali di storia fontina* N. 3, 1990, stran 7 - 36.

2 S.Cavazza, n.d., str. 23, op. 3.

3 S.Cavazza, n.d., str. 8.

začetek je treba omeniti popis listin v zapuščinskem inventarju Erazma Lichtenberga iz leta 1571, med katerimi je navedeno tudi kupno pismo "Beatrice Laaser, hčere pokojnega Sigismunda Laaserja in žene pokojnega Erazma Dornberga" za četrtno gradu Lichtenberg, napisano v Gorici 1. decembra 1560.⁴ Beatrice je bil torej iz stare kranjske plemiške družine, ki se je imenovala po gradu Lož in je v virih istočasno nastopala bodisi v obliki nemške (Laser, Laaser, Laasar) ali slovenske izpeljanke (Loser, Von Los) imena gradu. Nikola Radojčić pa je ta priimek v svojem prispevku o poslednjem moškem članu te družine Danijelu, ki so ga ubili uporni kmetje v času slovensko-hrvaškega kmečkega upora leta 1573, poslovenil v Ložar.⁵ Oporo za to je našel v lastnoročnih Danijelovih podpisih v cirilici v neki nje-govi knjigi, ki je še danes ohranjena.⁶ Zato tudi mi lahko ostanemo pri tej obliki.

Sestavljanje plemiških genealogij za čas do 16. stoletja je prav mukotrpno. Če trdi Cavazza, da je treba genealoško deblo družine Dornbergov šele rekonstruirati,⁷ velja to še bolj za Ložarje. Kljub temu bom na podlagi dosegljivih in znanih virov poskusila osvetliti okoliščine, v katerih je prišlo do zakonske zveze med Beatrice Ložar in Erazmom Dornbergom.

Srednjeveški viri in tudi Valvasor nam sporočajo kar precej imen gospodov, ki so se imenovali po gradu Lož, poznamo pa tudi njihov grb.⁸ Za naš primer pa je najprej zanimiv Boltežar Ložar, ki se je okoli 1430 oženil z Magdaleno, hčerjo Ulrika z Lilienberga: ta zveza je Ložarjem proti koncu 15. stoletja prinesla posest gradu in gosposčine Belnek (Wildeneck), po kateri so se začeli tudi imenovati.⁹ Verjetno je bil njegov sin tisti Erazem Ložar, ki je bil znamenitega 12. januarja 1463 med zbranimi kranjskimi plemiči v Dunajskem Novem mestu, ki jim je cesar Friderik III. izdal listino o izboljšanju kranjskega grba v zahvalo za pomoč kranjskega plemstva pri obrambi Dunaja pred četami upornega cesarjevega brata.¹⁰ Erazem se v listinah pojavlja do leta 1491.¹¹ Ohranil se je tudi njegov pečat, kombinacija dveh grbov,

starega grba gospodov iz Lože ter grba z doprsno podobo leva z dolgo grivo in odprtim gobcem, ki drži v šapah nek podolgovat predmet, a ga je zaradi obrabljenosti pečata težko določiti.¹² K problemu tega grba se bomo vrnili pozneje.

Enak grb je imel v svojem pečatu Jurij Ložar, gotovo Erazmov sin, ki je skupaj z ženo Marušo, rojeno Rotner, v letih 1515-1520 prodajal kose svoje posesti v Loški dolini.¹³ Maruša se v listini z dne 15. julija 1521 že omenja kot vdova, na novo poročena z Matevžem Sauerjem.¹⁴ Jurija in njegovega brata Gašpera omenja kot vojaka v Maksimilijanovi vojni proti Benetkam tudi Valvasor: Jurij se že imenuje po Belneku, Gašper pa samo po Ložu.¹⁵ Tu pa je moral biti še tretji brat, Žiga, ki ga poznamo le kot očeta Beatrice in je moral že zelo mlad umreti, da v virih ni zapustil drugih sledov.

Ker ne poznamo morebitnih strejših stikov med družinama Ložar in Dornberg, smemo morda prav na tej točki, v času habsburško-beneške vojne (1508-1516), domnevati o tako tesnih povezavah med predstavniki obeh družin, da se je iz tega izcimila poroka med Beatrice in Erazmom. Goriško-toiminska družina Dornbergov je bila ena tistih plemiških družin, katere predstavniki so s prehodom Goriške leta 1500 v posest Habsburžanov nemudoma vezali svojo kariero na nove deželne kneze in so jim ostali trdna opora tudi v času verskega razkola ter poskusov osamosvajanja deželnih stanov v drugi polovici 16. stoletja.¹⁶ Brata Lenart in Erazem Dornberg sta bila prva člana družine v Maksimilijanovi službi in sta se hitro uveljavila: Erazem se že leta 1506 imenuje kot upravnik goriškega glavarstva.¹⁷ Ob izbruhu sovražnosti z Beneško republiko sta postala aktivna vojaka. Toda medtem ko je Lenart že v prvem letu vojne padel pri obrambi goriškega gradu, se je Erazem še naprej uspešno vojskoval in leta 1514 sodeloval pri zavzetju Vidma.¹⁸ Leta 1518 ga je cesar imenoval za kranjskega deželnega upravitelja¹⁹ in v tej funkciji je bil med vladarjevimi komisarji, ki so 5. novembra 1520 sprejeli poklon goriških deželnih stanov novemu deželnemu knezu.²⁰

4 ARS, Zap. inv., fasc. XXIX, Lit. 1, št. 6 z dne 30. marca 1571.

5 N. Radojčić, iz tiskanega zbornika Daniela Ložarja o Srbih, Ljubljanski zvon 1923, str. 388-397.

6 NUK Ljubljana kat. št. III B. 342 1-4.

7 S. Cavazza, n.d., str. 24, op. 4.

8 Die Ehre des Herzogthums Krain, Nurnberg-Laibach 1689, XI, str. 11.

9 Valvasor, XI, str. 651; X, str. 296.

10 ARS, zbirka listin.

11 ARS, zbirka listin: 27. 9. 1474; 4. 8. 1475; 3. 4. 1491.

12 Na listini iz 1491.

13 ARS, zbirka listin.

14 ARS, zbirka listin.

15 Valvasor, XI, str. 651; XI, str. 325.

16 S. Cavazza, n.d., str. 7, 8, 16.

17 ARS, zbirka listin, 5. 10. 1506.

18 S. Cavazza, n.d., str. 8.

19 Valvasor, IX, str. 74.

Po tistem je ostal v Gorici in do smrti opravljal svojo nekdanjo službo.²¹

Glede na nevestino starost (rojena 1503) moremo prav v času njegovega službovanja na Kranjskem (1518 - 1520) umestiti dogovore o poroki, morda pa tudi že poroko z Beatrice Ložar. Kdo je uredil to zvezo, ali njen oče ali strica, če je bil on že pokojen, ne vemo. Vsekakor leta 1521 nobenega od bratov Ložarjev ni bilo več med živimi, sicer se ne bi moglo zgoditi, da bi Erazem Dornberg pečatil svoje listine z Ložarjevim pečatnikom, zaradi česar ga je tožila vdova po Juriju Ložarju, Maruša.²² Razsodba kranjskega deželnega upravitelja Jožefa Lamberga se je glasila, da je treba predmet zapečatiti in ga izročiti Maruši, Dornberg pa mora priti v Ljuljano na zagovor. Dornberg je že leta 1506, kot upravnik goriškega glavarstva, v neko listino²³ dal zapisati, da nima lastnega pečatnika in je prosil bratranca Vida, da je pečatil namesto njega.

Maruša je pečatnik shranila za takrat še mladoletnega sina Janeza, ki ga je imela z Jurijem Ložarjem, in ki je pozneje prevzel gospostvo Belnek. Ko je leta 1555 umrl, so na gradu Belnek delali zapuščinski inventar²⁴ po njem; zapustil je namreč 5 otrok, od katerih je bil le najstarejši sin Danijel že polnoleten. Videti je, da je Janez vzdrževal stike z goriškimi sorodniki Dornbergi: v popisu listin je bila tudi zadolžnica za 100 zlatih dukatov, ki jih je bil posodil nečaku Francu. Valvasor poroča,²⁵ da je Belnek po smrti zadnjega moškega predstavnika Ložarjev, Danijela (njegov edini brat je nesrečno in brez potomcev, prav tako pa Valvasorjevem poročilu,²⁶ umrl nekako prav v tem času), za kratko prešel v roke Dornbergov in si tega ne zna prav pojasniti.

Ker sedaj poznamo povezavo med družinama, je to lažje razumljivo, kakor tudi dejstvo, da je Beatrice na stara leta kupovala posest na rodnem Kranjskem. Belnek je po kratki epizodi z Dornbergi prešel v last Danijelovih treh sester, leta 1580 pa se je mož ene od njih, Leopold Raumschissl, s svojima svakoma pogodil za odkup njenih deležev.²⁷

Vsemu temu je potrebno dodati še nekaj besed o grbu Dornbergov, ki naj bi bil dokaz o tirolskem izvoru

Beatrice. Vid Dornberg v avtobiografiji pripoveduje, kako so on in njegova dva brata zaradi svojih zaslug deželnemu knezu smeli izboljšati družinski grb:²⁸ staremu družinskemu simbolu, ki je bil "aloe v zlati vazi, so kot dediščino po materi dodali rdečega leva z jarmom v roki, ki je del grba plemenite in stare družine gospodov Giogo (= it. jarem) v tirolski grofiji". Ustrezno diplomu je izdal nadvojvoda Ferdinand 26. aprila 1567, vendar grb v njej ni narisani. Ta izboljšani grb je med drugim upodobljen na fasadi cerkve sv. Janeza v Gorici: lev drži v šapah valovito palico, ki naj bi predstavljala jarem.²⁹ Znani heraldik Josef Krassler pa v svoji knjigi *Steirischer Wappenschlüssel*, Graz 1968 opisuje grb Dornbergov takole: 1,4 srebrna vaza v rdečem polju; 2,3 lev z lokom.³⁰ Lok in jarem sta seveda lika, ki sta lahko upodobljena zelo podobno, in ju ni težko zamenjati. Podoben lev z neugotovljenim predmetom v šapah se, kot smo že dejali, pojavi ob koncu 15. stoletja v grbu Erazma Ložarja. Možna razlaga bi bila lahko sledeča: Erazem je svojemu družinskemu grbu dodal grb svoje žene neznanega imena in rodu, ki je bila lahko s Tirolske in iz družine Giogo, in ki bi bila torej Beatricina stara mati. Tak postopek ni bil običajen, ne bi pa bili izjemen, saj so npr. tudi Lambergi in Egki dopolnili svoja grba s simboli družin Podvinskih³¹ oz. Vogrskih³², podedovanih po ženski liniji. O verjetnih družinskih povezavah Ložarjev z deželami, ki so bile bližje renesančnim vplivom, pa bi lahko govorilo tudi že samo ime gospe Beatrice, ki je že izraz občutja nove dobe. Zatorej ni vzroka, da ne bi verjeli označbi rodu slavjenke, kot jo je nakazal pesnik Moretti, ki je bil o tem gotovo bolje poučen kot mi, ki lahko le poskušamo rekonstruirati davno minule dogodke.

Dornbergi, a tudi Ložarji, so bili značilna kozmopolitska plemiška družina, katere člani so bili po svojih rodbinskih zvezah, a tudi zaradi geografske lege svojih posesti na mejah različnih kultur, že od mladosti vzgajani v večjezičnosti in zmožni hitre prilagoditve v novem okolju. Tako plemstvo je bilo za habsburške vladarje 16. stoletja, katerih aktivnosti so se v veliki meri odvijale na relaciji Gorica - Dunaj - Praga - Gradec - Vojna

20 C. Morelli di Schonfeld, *Istoria della Contea di Gorizia*, Gorizia 1972, 1, str. 62.

21 *ibid.*

22 ARS, zbirka listin, 15. 7. 1521.

23 ARS, zbirka listin, 15. 10. 1506.

24 ARS, Zap. inv., Fasc. XXIX, št. 2.

25 Valvasor, XI, str. 651.

26 *ibid.*

27 *ibid.*

28 S. Cavazza, n.d., str. 9.

29 *ibid.*, str. 19.

30 Str. 157.

31 K. Wurzbach, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Osterreich*, Wien 1856 - 1891, XIV, str. 21 sl.

32 B. Otorepec, K zgodovini gradu Brlo pri Kranju, *Kronika* 1982/1, str. 3-4.

krajina, zelo uporabno. Vid Dornberg ne brez ponosa poroča, da so on, njegova brata in vsi njegovi številni nečaki govorili italijansko, nemško in slovensko in so tako lahko opravljali upravne in vojaške službe v Pragi, na Dunaju in na hrvaški meji.³³ Tu je, kot kapitan Bihaća

služboval tudi Danijel Ložar: v času, ko so njegovo sorodnico Beatrice slavili elegantni latinski in italijanski stihi, si je sam dopisoval s turškimi poveljniki v jeziku okolice Bihaća, v cirilici in glagolici.³⁴

RIASSUNTO

Nel suo interessantissimo saggio sul nobile goriziano Vid Dornberg, statista e diplomatico degli Asburgo della seconda met del Cinquecento, pubblicato negli Annali di Storia Isontina (nr. 3, 1990), l'autore Silvano Cavazza menziona anche la madre di Vid, Beatrice Loser (1503-1565), che supponeva fosse originaria di Sud Tirolo. Con il concorso delle fonti conservate in Slovenia, documenti e sigilli, possibile dimostrare che Beatrice era discendente dell'antica famiglia nobiliare carniola dei Ložar, che ha preso nome dal castello di Lož, e dal XVI secolo in poi anche dal castello di Belnek. Il padre di Vid, Erasmo Dornberg ha cercato la moglie probabilmente nel periodo in cui gi era l'intendente provinciale della Carniola (1518-1520), mentre i legami stretti tra i membri delle famiglie Dornberg e Ložar datavano dai tempi della guerra austro-veneta 1508-1516, alla quale sia gli uni che gli altri hanno attivamente preso parte. Si trattava di famiglie cosmopolite ed importanti, ai cui membri il bilinguismo impartito gi in et precoce, visto il fatto che vivevano sui confini tra diverse culture, permetteva di svolgere funzioni ufficiali e di sentirsi radicati nell'ambiente a prescindere dalla parte della monarchia asburgica in cui venivano a trovarsi..

33 S. Cavazza, n.d., str. 22-3.

34 N. Radojčić, n.d., str. 392-393.